

رابطه رشد نهال افرا پلت (*Acer velutinum* Boiss) با ویژگی‌های برگ

حامد یوسف‌زاده^{۱*}، مسعود طبری^۲، کامبیز اسپهبدی^۳ و غلامعلی جلالی^۲

(تاریخ دریافت: ۸۴/۱۲/۲۷؛ تاریخ پذیرش: ۸۶/۴/۱۹)

چکیده

تحقیق حاضر جهت پیش‌بینی رشد نهال پلت بر اساس ویژگی‌های برگ در یک نهالستان کوهستانی (۱۵۵۰ متر ارتفاع از سطح دریا) در شمال کشور انجام شد. برای این منظور، از بین ۲۷۰ اصله نهال پرورش یافته پلت، ۸۶ اصله به صورت تصادفی انتخاب شد. صفات رویشی نهال شامل طول ساقه و قطر یقه و صفات مورفولوژیک برگ شامل تعداد، وزن خشک، مساحت، سطح فتوسنتزی و نسبت مساحت به وزن خشک برگ اندازه‌گیری و زی توده ساقه و زی توده کل نهال‌ها نیز محاسبه گردید. بر اساس صفات مورفولوژیک برگ و با استفاده از روش‌های رگرسیونی ساده و چند متغیره (روش گام به گام) اقدام به تعیین مدل پیش‌بینی میزان رشد طولی و قطری و هم‌چنین زی توده ساقه و کل نهال‌ها شد. نتایج نشان داد که می‌توان بر اساس سطح فتوسنتزی و تعداد برگ میزان رشد ارتفاعی نهال‌ها را با دقت قابل قبول تخمین زد. هم‌چنین بر اساس وزن برگ، سطح فتوسنتزی و تعداد برگ، میزان زی توده ساقه نهال را با دقت مناسبی برآورد نمود. قطر یقه و زی توده کل نهال‌ها نیز با توجه به وجود هم‌بستگی با صفات مورفولوژیک برگ، مورد آزمون قرار گرفتند. اما مدل‌های به دست آمده برای هر یک از این دو متغیر دقت قابل قبولی را ارائه ندادند. از نتایج این تحقیق می‌توان استنتاج کرد که با توجه به هم‌بستگی صفات رویشی با صفات مورفولوژیک برگ، توجه به متغیر سطح فتوسنتزی در گزینش مقدماتی نهال‌ها جهت انتقال از نهالستان به عرصه‌های جنگل‌کاری، به‌منظور افزایش میزان رشد و تولید چوب دارای اهمیت می‌باشد.

واژه‌های کلیدی: افرا پلت، رگرسیون، مساحت برگ، مورفولوژی برگ، سطح فتوسنتزی

مقدمه

سازمان خواربار و کشاورزی، مصرف الوار صنعتی جهان در سال ۲۰۰۰، بین ۶/۱ تا ۲/۲ میلیارد متر مکعب بوده است. مصرف چوب، سالانه حدود ۷/۱ درصد رشد دارد و پیش‌بینی می‌شود تا سال ۲۰۱۰ مصرف چوب حدود ۲۰ درصد (۹/۱ میلیارد متر مکعب) بیش از زمان حال خواهد شد (FAO 2001-1999). بنابراین با توجه به نیاز روز افزون بشر به فراورده‌های چوبی، لازم است هر چه زودتر با اعمال روش‌های مدیریتی

جنگل‌ها از حیث تأمین مواد غذایی، مصنوعات چوبی، محصولات کاغذی، حفظ آب و نزولات آسمانی و جلوگیری از فرسایش خاک نقش مهمی را در اکوسیستم‌های طبیعی ایفا می‌نمایند. بنابراین تلاش برای جلوگیری از نابودی این منابع برای حفظ حیات انسان و هم‌چنین کسب درآمد از منابع طبیعی، از اهمیت حیاتی برخوردار است. بر اساس گزارش

۱. دانشجوی سابق کارشناسی ارشد جنگل‌داری (در حال حاضر دانشجوی دکتری)، دانشکده منابع طبیعی، دانشگاه تربیت مدرس، نور

۲. استادیاران دانشکده منابع طبیعی، دانشگاه تربیت مدرس، نور

۳. عضو هیئت علمی مرکز تحقیقات کشاورزی و منابع طبیعی استان مازندران، ساری

*: مسئول مکاتبات، پست الکترونیکی: hamed_seraj20@yahoo.com

مواد و روش‌ها

الف) مواد

۱. نحوه انتخاب نهال‌ها و اندازه‌گیری صفات

در این تحقیق در نهالستان کوهستانی اوری ملک سنگده (۱۵۵۰ متر ارتفاع از سطح دریا) ۸۶ اصله نهال از بین ۲۷۰ اصله نهال کاشته شده افرا پلت در قالب طرح بلوک‌های کامل تصادفی (۱۱ کرت در سه بلوک) به صورت تصادفی انتخاب شد. برای اندازه‌گیری ارتفاع و قطر یقه نهال‌ها تا دقت میلی‌متر اندازه‌گیری شد. بعد از کف بر کردن نهال‌ها (اوایل شهریور)، ساقه و برگ آنها در آون در دمای ۷۰ درجه سانتی‌گراد به مدت ۴۸ ساعت خشک شد (۱۵) و سپس هر یک از اندام‌ها با استفاده از ترازوی دیجیتالی توزین (میکروگرم) گردید. قبلاً برای اندازه‌گیری مساحت برگ پنج عدد برگ به طور تصادفی از هر نهال (۲۱) انتخاب شده بود و مساحت هر یک از آنها توسط دستگاه سطح سنج برگ تعیین و سپس میانگین آنها به عنوان مساحت برگ آن نهال در نظر گرفته شده بود. سطح فتوسنتزی هر نهال نیز از ضرب تعداد کل برگ هر نهال در میانگین مساحت برگ آن نهال به دست آمد. نسبت مساحت به وزن خشک برگ هر نهال نیز از تقسیم میانگین مساحت پنج عدد برگ انتخاب شده از هر نهال بر میانگین وزن خشک آن تعیین شد.

۲. مشخصات اقلیمی نهالستان مورد مطالعه

تحقیق حاضر در نهالستان اوریم‌لک شرکت سهامی چوب فریم انجام شد. نهالستان مذکور به مساحت ۱/۵ هکتار در ۳۰ کیلومتری جنوب شهر پل سفید، در ارتفاع ۱۵۵۰ متری از سطح دریا واقع شده است. شیب آن ملایم و جهت آن شمالی، سنگ مادر آهکی و خاک آن قهوه‌ای جنگلی است. بر اساس اطلاعات ۲۰ ساله ایستگاه‌های باران سنجی منطقه، متوسط بارندگی سالانه نهالستان ۸۲۱ میلی‌متر (حداقل و حداکثر سالانه به ترتیب ۶۴۵/۵ و ۱۱۶۳ میلی‌متر) ثبت شده است. میزان بارندگی به صورت برف، به طور متوسط ۲۶/۴ درصد ثبت گردید. در نهالستان مذکور متوسط دمای سالانه حدود ۹ درجه سانتی‌گراد، حداقل و حداکثر

علمی، اقدام به بهبود کمی و کیفی گونه‌های جنگلی و افزایش بهره‌وری از جنگل به خصوص افزایش تولید چوب و الوار، جهت رفع نیازهای صنایع چوب و کاغذ نمود. در این راستا یکی از مهم‌ترین عوامل جهت نیل به اهداف فوق، شناسایی عوامل مؤثر در افزایش میزان تولید در واحد سطح می‌باشد. در شمال ایران افرا پلت گونه‌ای است که سهم عمده‌ای از سطح جنگل‌کاری‌ها را به خود اختصاص داده است و لذا انجام مطالعات اصلاحی روی این گونه جهت تولید پایه‌های با رشد بیشتر و سریع‌تر و نیز تولید چوب با کیفیت تر ضرورت می‌یابد. یکی از اجزای مؤثر و مهم در این خصوص مطالعه مورفولوژی برگ به ویژه سطح برگ می‌باشد (۳). در این زمینه، برنامه‌های وسیعی در نقاط مختلف دنیا و به خصوص در سطح اروپا با استفاده از برنامه‌های اصلاحی انجام گرفته است. پلیورا و اریکسون (۲۲) در بررسی میزان رشد و زی توده گونه شاه بلوط (*Castanea sativa*) به این نتیجه رسیدند که میزان رشد و زی توده در ارتباط تنگاتنگی با مورفولوژی برگ می‌باشد. چانج (۱۰) گزارش کرد که مهم‌ترین عامل در ایجاد اختلاف در میزان تولید زی توده گونه عنبرسائل (*Sweet gum*) خصوصیات مورفولوژیک برگ می‌باشد، طوری که تغییرات در سطح برگ می‌تواند به تنهایی ۹۰ درصد تغییرات تولید را توجیه نماید. از طرف دیگر هزارا و تریپاتی (۱۸) گزارش کردند که نهال‌های جمعیت‌هایی که دارای وزن برگ یا مساحت برگ بیشتری بودند، مقدار زی توده بیشتری نیز تولید می‌نمایند. برخی دیگر از محققین نیز وجود ارتباط مثبت بین تعداد استومات در سطح برگ و نیز سطح فتوسنتزی را با میزان رشد نهال گزارش نمودند. (۷، ۹ و ۱۹).

با توجه به موارد فوق تحقیق حاضر در نظر دارد تا با تعیین مدل‌هایی جهت پیش‌بینی رشد نهال افرا پلت بر اساس صفات مورفولوژیک برگ، اهمیت به کارگیری این صفات را در گزینش مقدماتی نهال‌هایی که برای انتقال از نهالستان به عرصه جنگل‌کاری در نظر گرفته می‌شوند، جهت افزایش میزان رشد و تولید چوب مشخص نماید.

رگرسیون بین متغیرهای مستقل و وابسته گردید. رگرسیون ساده رابطه بین یک متغیر مستقل (x) و یک متغیر پاسخ (Y) را بررسی می‌کند. تعداد متغیرهای وابسته در این تحقیق چهار متغیر رشد ارتفاعی، رشد قطری و زی توده ساقه و زی توده کل بود که ارتباط تک تک آنها با متغیرهای مستقل تعداد برگ، مساحت برگ، سطح فتوسنتزی، وزن خشک برگ و نسبت مساحت برگ به وزن خشک برگ به شکل دوتایی مورد بررسی قرار گرفت. تعیین نوع مدل‌های رگرسیونی در واقع از بررسی ارتباط مستقیم متغیرها با یکدیگر و یا اشکال تغییر یافته آنها صورت پذیرفته است. لذا روابط دوتایی در حالت‌های خطی، لگاریتمی، معکوس، معادله درجه دو، معادله درجه سه، ترکیبی، توانی، حالت S، مدل منحنی رشد و مدل نمایی مورد بررسی قرار گرفت. همچنین جهت تعیین ارتباط بین متغیرهای مستقل و وابسته آزمون ارتباط (رگرسیون خطی چندگانه) نیز مورد استفاده قرار گرفت. به منظور انتخاب مدل مناسب و مؤثرترین متغیرهای مستقل مرتبط، برای تشخیص ترتیب اهمیتی که در آن، در هر عبارت رگرسیونی باید در هر معادله رگرسیون چند متغیره بر اساس سهم نسبی اش قرار گیرد، از تکنیک روش رگرسیونی گام به گام، استفاده شد (۲). به این ترتیب با انجام آزمون رگرسیون خطی ساده و چند متغیره برای هر متغیر وابسته، مدل‌هایی که ضریب همبستگی در سطح ۱٪ و ۵٪ احتمال به ترتیب مساوی یا بزرگ‌تر از ۰/۴۰۲ و ۰/۳۱ باشد، انتخاب شدند (۵). اما انتخاب نهایی یک مدل از میان مدل‌های به دست آمده، در صورتی انجام می‌گرفت که مدل مورد نظر دارای اعتبار لازم باشد. شرط لازم برای تعیین اعتبار یک مدل آن است که نتایج به دست آمده با نتایج واقعی مقایسه گردد. برای مقایسه مدل‌ها، معیارها و روش‌های متعددی ارائه شده است. از جمله معیارهای مناسب برای مقایسه مدل‌ها، خطای نسبی مجذور میانگین مربعات خطا و ضریب کارایی (برای مقایسه اختلافات مقادیر تخمینی و واقعی به منظور مقایسه مدل‌ها و خصوصاً وقایع پیوسته) می‌باشد. شرط تعیین اعتبار مدل‌ها این است که ضریب کارایی به یک نزدیک باشد (۱۶). هنگامی که از خطای نسبی و مجذور میانگین مربعات خطا استفاده می‌شود، مدلی قابل قبول است که خطای

مطلق دما به ترتیب ۲۶- و ۲۳/۵+ درجه سانتی‌گراد و متوسط رطوبت نسبی، ۷۹/۶ درصد است (۱).

ب) روش‌ها

۱. تعیین همبستگی بین صفات مورفولوژیک

اولین مرحله جهت تعیین مدل‌های رشد و زی توده بر اساس صفات مورفولوژیک برگ، به دست آوردن میزان همبستگی بین متغیرها و مشخص نمودن معنی داری ارتباط بین آنها می‌باشد (۲). لذا ابتدا شرط‌های استفاده از روش همبستگی پیرسون شامل وجود روابط خطی بین متغیرها، پارامتریک بودن داده‌ها و عدم وجود داده‌های پرت بررسی شد. از آنجایی که این شرط‌ها برقرار نشد، از آزمون همبستگی اسپیرمن استفاده گردید.

۲. تعیین روابط بین متغیرهای مستقل و وابسته

جهت تعیین ارتباط بین متغیرهای مستقل و وابسته از آزمون ارتباط رگرسیون دو و چند متغیره استفاده گردید. در این مرحله به منظور تعیین آزمون رگرسیون و تثبیت فرضیه‌های مرتبط با آن (۱۵)، موارد زیر انجام گرفت.

- آزمون نرمال بودن داده‌های متغیرهای مستقل و وابسته با استفاده از آزمون کولموگروف-اسمیرنوف انجام شد. معیار نرمال بودن، مقدار احتمال بیشتر از ۰/۰۵ می‌باشد، به این معنی که داده‌ها از توزیع نرمال تبعیت می‌کنند.
  - آزمون همگنی واریانس خطاها با استفاده از رسم نمودار مقادیر خطای استاندارد شده در مقابل مقادیر پیش‌بینی استاندارد شده انجام شد. در این مرحله پراکنش یک‌نواخت نقاط مد نظر است.
  - آزمون عدم خود همبستگی بین خطاها با استفاده از آماره Durbin-Waston انجام شد. در این بخش مقادیر نزدیک به دو قابل قبول است.
  - تحلیل نقاط پرت با استفاده از آماره Casee diagnostics انجام شد. نقاطی که در محدوده سه برابر انحراف معیار قرار نگیرند، پرت تشخیص داده می‌شوند.
- بعد از تأیید تمامی فرضیه‌های فوق اقدام به تعیین رابطه انجام

جدول ۱. هم‌بستگی (r) بین صفات مورد مطالعه

صفات مورفولوژیک برگ					
صفات رویشی	تعداد برگ	مساحت برگ	سطح فتوستتزی	وزن برگ	مساحت برگ به وزن برگ
قطر نهال	۰/۳۷	۰/۵۱*	۰/۵۱*	۰/۶۶**	-۰/۳۵
ارتفاع نهال	۰/۶۸**	۰/۴۴	۰/۹**	۰/۴۷	-۰/۰۸
زی توده ساقه	۰/۴۶	۰/۵۲*	۰/۶۴**	۰/۷**	-۰/۳۲
زی توده کل	۰/۱۶	۰/۲۳	۰/۲۸	۰/۵۳*	-۰/۳۲

*: سطح ۰/۰۵ معنی دار را نشان می‌دهد. **: سطح ۰/۰۱ معنی دار و

حاکمی از آن بود که بین رشد ارتفاعی با سطح فتوستتزی و تعداد برگ و نیز بین رشد قطری با وزن برگ هم‌بستگی معنی دار مثبت و قوی وجود داشت. هم‌چنین بین زی توده ساقه با وزن برگ و سطح فتوستتزی نیز ارتباط معنی دار مثبت و قوی دیده می‌شد (جدول ۱).

مدل‌ها

با استفاده از آزمون رگرسیون مدل پیش‌بینی میزان رشد طولی، رشد قطری، میزان زی توده ساقه و زی توده کل بر اساس صفات مورفولوژیک برگ تعیین شد. نتایج نشان داد که با استفاده از آزمون رگرسیون ساده تنها مدلی که دارای اعتبار لازم می‌باشد، مدل پیش‌بینی رشد طولی (H) نهال‌ها بر اساس سطح فتوستتزی (PA) آن می‌باشد (مدل اول). اولین قدم در جهت تعیین مدل زیر آزمون معنی دار بودن آن می‌باشد. نتیجه آزمون آنالیز رگرسیونی نشان داد که مدل حاضر در سطح ۹۹ درصد اطمینان معنی دار می‌باشد (جدول ۲). مرحله بعد، مرحله تعیین خطای تخمین و تأیید مدل می‌باشد. نتایج این مرحله نشان داد که مدل حاضر دارای ضریب تبیین ۰/۷۸، مجذور میانگین مربعات ۰/۲۵، ضریب کارایی ۰/۷۵ و خطای نسبی کمتر از ۷ درصد می‌باشد. بنابراین با توجه به شرایط پذیرش یک مدل، مدل حاضر از اعتبار لازم برای تأیید یک مدل برخوردار می‌باشد.

مدل اول

$$H = -2E - 0.5(PA)^2 + 0.0559(PA) + 11.95$$

نسبی کمتر از ۴۰ درصد (۱۳) و مجذور میانگین مربعات خطا به صفر میل کند (۱۶).

فرمول‌های مورد استفاده برای بررسی دقت تخمین و هم‌چنین تأیید مدل‌ها عبارت‌اند از:

$$RE = \left| \frac{Y_o - Y_e}{Y_o} \right| \times 100 \quad [1]$$

RE، خطای نسبی؛ Y_o ، مقدار مشاهده‌ای متغیر وابسته؛ Y_e ، مقدار تخمینی متغیر وابسته می‌باشند.

$$RMSE = \sqrt{\frac{\sum_{i=1}^n (Q_o - Q_e)^2}{n}} \quad [2]$$

RMSE، مجذور میانگین مربعات خطا؛ Q_o ، مقدار مشاهده‌ای متغیر وابسته؛ Q_e ، مقدار تخمینی متغیر وابسته؛ n، تعداد مشاهدات می‌باشد.

$$QE = \frac{\frac{1}{n} \sum_{i=1}^n (Q_o - Q_e)^2 - \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n (Q_o - Q_e)}{\frac{1}{n} \sum_{i=1}^n (Q_o - Q_e)^2} \quad [3]$$

QE، ضریب کارایی، Q_o ، مقدار مشاهده‌ای؛ Q_e ، میانگین کل مقدار مشاهده‌هایی می‌باشد.

در پایان نیز جهت تأیید مدل پیش‌بینی شده، نمودار پراکنش داده‌ها ترسیم و بهترین منحنی برازش یافته بر داده‌ها تعیین شد (۲).

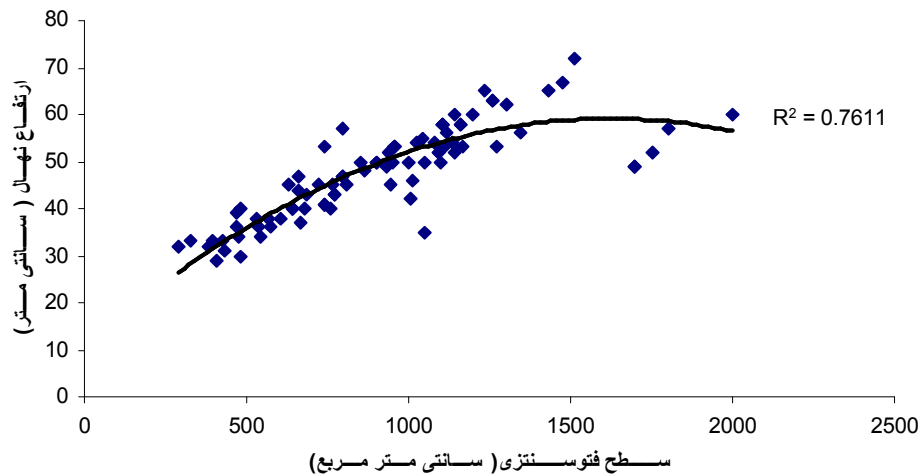
نتایج

هم‌بستگی‌ها

نتایج هم‌بستگی بین رشد طولی نهال‌ها با صفات مورفولوژیک

جدول ۲. آنالیز واریانس پیش بینی میزان رشد ارتفاعی بر اساس سطح فتوستتزی نهال

P	F	میانگین مربعات	مجموع مربعات	درجه آزادی	
۰/۰۰۰	۱۵۴/۳۲	۳۲۵۳/۱	۶۵۰۴/۲	۲	رگرسیون
		۲۱/۰۷۴	۱۷۴۹/۱	۵۸	باقی مانده

شکل ۱. دیاگرام پراکنش ارتفاع نهال بر اساس سطح فتوستتزی نهال

برای تعیین این مدل، از تکنیک رگرسیونی گام به گام استفاده شد، طوری که در مرحله اول که تنها بر اساس سطح فتوستتزی انجام گرفته بود ضریب کارایی ۰/۶۷ محاسبه شد، در حالی که در مرحله دوم با اضافه نمودن تعداد برگ به مدل اولیه ضریب کارایی از ۰/۶۷ به ۰/۹۲ افزایش یافت (جدول ۳). آزمون آنالیز رگرسیونی نیز معنی دار بودن مدل فوق را تایید نمود (جدول ۴). نتایج آزمون تعیین اعتبار نیز نشان داد که مدل حاضر دارای ضریب تبیین ۰/۹۲، مجذور میانگین مربعات ۰/۰۳۶، ضریب کارایی ۰/۹۳ و خطای نسبی ۴/۴۳ درصد می باشد. بنابراین در نهایت مدل به دست آمده با توجه به دلیل برخورداری از تمامی شرایط پذیرش یک مدل، مورد تأیید قرار گرفت.

مدل سوم

پیش بینی زی توده ساقه هر نهال بر اساس وزن برگ، سطح فتوستتزی و تعداد برگ آن :

$$W.S = 1.345 + 5.24(W.L) + 0.004(P.A) + (-0.2*(L.N))$$

H، ارتفاع نهال؛ PA، سطح فتوستتزی؛ $E-05=10-5$ می باشد. در پایان نیز جهت تأیید بهترین رابطه برای مدل تهیه شده، داده های پرت حذف و سپس نمودار پراکنش داده ها ترسیم، و بهترین منحنی برازش یافته بر داده ها مدل Polynomial تشخیص داده شد (شکل ۱). هم چنین با انجام آزمون رگرسیون خطی چند متغیره برای هر متغیر وابسته بر اساس متغیرهای مستقل، تعدادی رابطه به دست آمد که تنها دو مدل از تمامی مدل های اجرا شده از شرایط تأیید یک مدل مناسب برخوردار بودند.

مدل دوم

پیش بینی ارتفاع نهال بر اساس متغیرهای سطح فتوستتزی و تعداد برگ می باشد که در زیر ارایه می گردد.

$$H = 43.932 + 0.049(P.A) + (-2.234 * L.N)$$

H: ارتفاع نهال، PA: سطح فتوستتزی، L.N: تعداد برگ می باشد.

جدول ۳. ضریب تبیین و خطای تخمین مدل‌های پیش‌بینی ارتفاع هر نهال بر اساس سطح فتوستتزی (مدل ۱) و سطح فتوستتزی و تعداد برگ آن (مدل ۲)

مدل	ضریب هم‌بستگی	ضریب تبیین	ضریب تبیین تصحیح شده	انحراف معیار ضریب تبیین
۱	۰/۸۲	۰/۶۷	۰/۶۷	۵/۴۲
۲	۰/۹۶	۰/۹۲	۰/۹۲	۲/۵۸

مدل ۱: پیش‌بینی ارتفاع نهال بر اساس سطح فتوستتزی

مدل ۲: پیش‌بینی ارتفاع هر نهال بر اساس سطح فتوستتزی و تعداد برگ آن

جدول ۴. آنالیز رگرسیون پیش‌بینی ارتفاع نهال بر اساس سطح فتوستتزی و تعداد برگ آن

P	F	میانگین مربعات	مجموع مربعات	درجه آزادی	رگرسیون
۰/۰۰۰**	۳۷۱/۵	۲۴۸۷/۳	۴۹۷۴/۷	۲	باقی مانده
		۶/۶۹	۳۸۸/۳	۵۸	کل
			۵۳۶۳	۶۰	

جدول ۵. ضریب تبیین و خطای تخمین مدل‌های پیش‌بینی زی توده ساقه بر اساس وزن برگ (مدل ۱) و وزن برگ و سطح فتوستتزی (مدل ۲) و نیز وزن برگ و سطح فتوستتزی و تعداد برگ آن (مدل ۳)

مدل	ضریب هم‌بستگی	ضریب تبیین	ضریب تبیین تصحیح شده	انحراف معیار ضریب تبیین
۱	۰/۷	۰/۴۹	۰/۴۸	۱/۱۸
۲	۰/۷۹	۰/۶۲	۰/۶۱	۱/۰۲
۳	۰/۸۲	۰/۶۸	۰/۶۶	۰/۹۶

جدول ۶. آنالیز رگرسیون پیش‌بینی زی توده ساقه بر اساس وزن برگ و سطح فتوستتزی و تعداد برگ آن

F	میانگین مربعات	مجموع مربعات	درجه آزادی	رگرسیون
	۳۱/۶۳	۹۴/۸۹	۳	باقی مانده
۰/۰۰۰**	۳۳/۹۳	۴۴/۷۴	۴۸	کل
		۱۳۹/۶۳	۵۱	

** : در سطح ۰/۰۱ معنی دار است.

اضافه نمودن سطح فتوستتزی به مدل اولیه ضریب کارایی از ۰/۴۸ به ۰/۶۱ و در مرحله سوم با اضافه نمودن تعداد برگ از ۰/۶۱ به ۰/۶۶ افزایش یافت (جدول ۵). آزمون آنالیز رگرسیونی نیز معنی دار بودن مدل فوق را تایید نمود (جدول ۶). در نهایت مدل به دست آمده به دلیل برخوردار بودن از تمامی شرایط پذیرش

W.S، زی توده ساقه؛ W.L، وزن برگ؛ PA، سطح فتوستتزی؛ L.N، تعداد برگ می باشند. برای تعیین این مدل نیز، از تکنیک رگرسیونی گام به گام استفاده شد، طوری که در مرحله اول که تنها بر اساس وزن برگ انجام گرفته بود ضریب کارایی ۰/۴۸ شد. در مرحله دوم با

یک مدل، مورد تأیید قرار گرفت.

بحث و نتیجه‌گیری

نتایج بررسی هم‌بستگی بین صفات نشان می‌دهد که وزن برگ و سطح فتوستتزی به صورت مثبت و معنی‌داری با میزان رشد ارتفاعی نهال و هم‌چنین زی توده ساقه هم‌بستگی معنی‌داری دارند. این مسئله که میزان رشد ارتفاعی و زی توده ساقه نهال تحت تأثیر صفات مورفولوژیک برگ و تغییرات آن می‌باشد، توسط بسیاری دیگر از محققین نیز گزارش شده است (۱۰، ۱۸ و ۲۱) البته تغییرات تعداد برگ نیز ممکن است به دلیل تأثیر بر سطح فتوستتزی کل (که حاصل ضرب تعداد برگ در میانگین سطح برگ است) بر میزان رشد ارتفاعی نهال‌ها و تولید زی توده ساقه نهال‌ها مؤثر باشد. به عبارت دیگر می‌توان گفت که با افزایش تعداد برگ، سطح فتوستتزی آن افزایش یافته و از این طریق بر میزان رشد ارتفاعی نهال‌ها و تولید زی توده ساقه نهال‌ها تأثیر مثبت می‌گذارد. بنابراین با توجه به نتایج جدول ۱ می‌توان بیان نمود که تعداد برگ نیز یک عامل مؤثر بر افزایش میزان رشد ارتفاعی نهال‌ها و تولید زی توده ساقه نهال‌ها می‌باشد.

وجود ارتباط بین میزان رشد ارتفاعی نهال‌ها با صفات مورفولوژیک برگ (مدل اول و دوم)، حاکی از ارتباط تنگاتنگ بین میزان رشد ارتفاعی با میزان سطح فتوستتزی نهال‌ها می‌باشد. به نظر می‌رسد علت اصلی بالا بودن میزان رشد ارتفاعی نهال‌هایی که دارای سطح فتوستتزی بیشتری می‌باشند، به دلیل پتانسیل بالاتر آنها برای تثبیت کربن فتوستتزی (دریافت نور و جذب گاز کربنیک بیشتر) می‌باشد (۲۱).

هم‌چنین نتایج تعیین مدل پیش‌بینی میزان زی توده ساقه بر اساس صفات مورفولوژیک برگ (سومین مدل) حاکی از متاثر بودن میزان زی توده ساقه از صفات مورفولوژیک برگ به‌ویژه وزن برگ و سطح فتوستتزی می‌باشد. چنانچه (۱۰) مهم‌ترین عامل در ایجاد اختلاف در میزان تولید زی توده گونه عنبرسائل Sweetgum را در تفاوت بین خصوصیات مورفولوژیک برگ

آنها دانست و نتیجه گرفت که تفاوت در سطح برگ می‌تواند به تنهایی ۹۰ درصد تغییرات در میزان تولید را توجیه نماید. در این راستا هزارا و تریپاتی (۱۸) نیز نتایج مشابهی را گزارش می‌کنند. به طور کلی در راستای نتایج تحقیقات این مطالعه و مطالعات دیگران (۱۰ و ۱۸) می‌توان نتیجه گرفت که صفات مورفولوژیک برگ و به‌ویژه سطح فتوستتزی نهال‌ها، تأثیر چشم‌گیری بر میزان رشد ارتفاعی و زی توده نهال‌ها دارند.

با عنایت به نتایج این تحقیق و با توجه به اثبات وراثت‌پذیری پایین رویش طولی نهال در بسیاری از تحقیقات انجام گرفته (۱۲ و ۲۳) و از طرف دیگر اثبات وراثت‌پذیری بالا صفات مورفولوژیک برگ (۴ و ۱۱) پیشنهاد می‌گردد در گزینش مقدماتی نهال‌های گونه افرا پلت جهت انتقال از نهالستان به عرصه‌های جنگل‌کاری به جای "رویش طولی"، شاخص قطر یقه نهال به طول آن" (۱۸) و همراه با آن صفات مرتبط با برگ به‌ویژه سطح فتوستتزی نهال‌ها (با توجه به نتایج این تحقیق) مورد توجه ویژه قرار گیرد. از طرف دیگر با توجه اثبات وجود تنوع ژنتیکی برای سطح برگ و سایر صفات مهم آن در بین جمعیت‌های مختلف در مطالعات بسیاری از محققین (۶، ۸، ۱۴)، می‌توان با مطالعه در سطح جمعیت‌ها و شناسایی جمعیت‌های برتر (میزان تولید در هکتار) ارتباط بین میزان تولید در هکتار جمعیت‌ها و افراد داخل جمعیت را با صفات مورفولوژیک برگ به‌ویژه سطح فتوستتزی بررسی نموده و در صورت وجود ارتباط احتمالی بین آنها، با جمع‌آوری بذر از آنها اقدام به تولید نهال در نهالستان‌ها نموده و با انتقال نهال‌های تولید شده به عرصه‌های جنگل‌کاری افزایش میزان چوب را انتظار داشت. البته پیشنهاد می‌گردد ضمن تکرار چنین آزمایش‌هایی برای این گونه و هم‌چنین سایر پهن برگان بومی، جهت قوی‌تر و غنی‌تر نمودن نتایج، میزان ارتباط رشد ریشه را نیز با رشد طولی مورد بررسی قرار داده تا بتوان با درصد اطمینان بیشتری، امکان به‌کارگیری این مشخصه‌ها را در گزینش مقدماتی نهال‌ها برای انتقال به عرصه‌های جنگل‌کاری جهت افزایش میزان رشد و تولید چوب مشخص نمود.

منابع مورد استفاده

۱. شریفی، م. ۱۳۷۲. ارزیابی رواناب ناشی از بارندگی در دو حوزه از رودخانه‌های مازندران. پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشکده کشاورزی، دانشگاه تهران.
۲. فرشادفر، ع. ۱۳۸۲. طرح‌های آماری در کشاورزی. انتشارات دانشگاه آزاد اسلامی.
۳. کریمی، م. و م. عزیزی. (ترجمه). ۱۳۷۳. آنالیزهای رشد گیاهان زراعی. انتشارات جهاد دانشگاهی مشهد.
۴. کوچکی، ع.، م. ح. راشد محصل، م. نصیری، و ر. صدر آبادی، (ترجمه). ۱۳۷۴. مبانی فیزیولوژیکی رشد و نمو گیاهان زراعی. چاپ سوم، انتشارات دانشگاه امام رضا، مشهد.
۵. مهدوی، م. ۱۳۷۷. هیدرولوژی کاربردی. جلد دوم، چاپ سوم، انتشارات دانشگاه تهران.
6. Aas, G., J. Maier, M. Baltisberger, S. Matzger. 1994. Morphology, isozyme variation, cytology and reproduction of hybrids between *Sorbus aria* (L.) Crantz and *S. torminalis*(L.) Crantz, Helv. 104:195-214.
7. Barigaah, T.S., B. Saugier, M. Mousseau, J. Giuttet and R. Ceulemans. 1994. Photosynthesis, leaf area and productivity of 5 poplar clones during their establishment year. Ann. For.Sci. 51:613-625.
8. Brushi, P., P. Grossoni, F. Bussotti. 2003. Within and among tree variation in leaf morphology of *Quercus petraea* (Matt) Liebl. Natural. Population Trees 17:164-172.
9. Ceulemans, R. 1990. Genetic variation in functional and structural productivity determinants in *Populus* spp. Dissertation, University of Antwerp.
10. Change, S. 2002 . Seedling Sweetgum (*Liquidambar styraciflua* L.) half 6— sib family to N and P fertilization : growth, leaf area, net photosynthesis and nutrient uptake. Forest Ecol. Manag. 173 (1-3): 281-291.
11. Chen, S. G., R. Ceulemans and I. Impenns. 1994. A fractal – based *Populus* canopy structure model for the calculation of light interception. Forest Ecol. Manag. 69 : 97- 110.
12. Cornelius.J, L. Apedaile and F. Mesen. 1995. Provenance and family variation in height and diameter growth of *Cupressus iustianica* Mill. at 28 months in Costa Rica. Silvae Genetica 45: 2-3
13. Das, G. 2000. Hydrology and Soil Conservation Engineering. Asok. Ghosh, Prentice – Han of India, 489pp.
14. Dupouey, J. L., V. Badeau. 1993. Morphological variability of Oaks *Q. robur* L., *Q.petrae* (Matt.) Liebl, *Q. pubesense* (Wild.) in north eastern France: Preliminary results. Ann. Sci. For. 50:35-40.
15. El- Kassaby, Y. A., and Y. S. Park. 1993. genetic variation and correlation in growth, Biomass, and phenology of douglas-fir diallel progeny at different spacings. Silvae Genetica 42: 289-296.
16. Green, R. A., and D. Stephonson. 1986. Criteria of comparison of single event models. Hydrol. Sci. J. 31 : 365-411.
17. Hair, j. F., R. E. Anderson, R. L. Tatham and W. C. Black. 1995. Multivariate Data Analysis. 4th ed., Prentice Hall, New Jersey, USA.
18. Hazara, C. R. and S. B. Tripathi. 1986. Soil properties, micro meteorological parameters, forage yield and phosphorus uptake of berseem as influenced by phosphorus application under Agroforestry system of production. J. Agron. Crop. Sci. 156: 145–152.
19. Lyapova, I. 1989. Growth of mixed *Quercus frainthlo* plantation .Gorsko-Stopanstvo 45(6): 3-4.
20. Orlovic, S. 1993. An investigation of stomata variability. MSc. Thessis, Forestry Faculty of Belgrades.
21. Orlovic, S., V. Guzina, B. Krsic, and L. Merkulov. 1998. Genetic Variability in Anatomical, physiological and growth characteristics of hybrid poplar (*Populus × euramericana* Dode (Guinier) and Eastern Cottonwood (*Populus deltoids* BARTR.) Clones. Silvae Genetica 47: 183-190.
22. Pliura, A., G. Erikson. 2002. Genetic variation in juvenile height and biomass of open – polinated families of six *Castanea sativa* Mill. Population in 2×2 factorial temperature watering experiment. Silvae Genetica. 51: 152-160.
23. Sierra- Lucero, V., S.E. Mc keand, D.A. Huber, D. L. Rockwood and L. White. 2002. Performance differences and genetic parameters for coastal provenance of Loblolly pine in southeastern United States. Forest. Sci. 48:732-742.